

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

De voormalige abdijkerk van Maagdendale in Oudenaarde

Bouwhistorisch onderzoek van de dakkap

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

De voormalige abdijkerk van Maagdendale in Oudenaarde
Bouwhistorisch onderzoek van de dakkap

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 177

AUTEUR

Vincent Debonne

JAAR VAN UITGAVE

2021

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Sonja Vanblaere

OMSLAGILLUSTRATIE

Dakkap boven het koor van de abdijkerk van Maagdendale
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Kris Vandevorst
tenzij anders vermeld

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678
D/2021/3241/100

////////////////////////////////////

DE VOORMALIGE
ABDIJKERK VAN
MAAGDENDALE IN
OUDENAARDE

////////////////////////////////////

VINCENT DEBONNE

INHOUD

1	SITUERING VAN HET ONDERZOEK.....	5
2	OPBOUW VAN DE DAKKAP.....	6
3	TELMERKEN, HANDELSMERKEN EN VLOTVERBINDINGEN	8
4	VELDATA VAN HET HOUT EN BOUWGESCHIEDENIS VAN DE ABDIJKERK.....	9

1 SITUERING VAN HET ONDERZOEK

Op 10 maart 2010 werd de dakkap van de voormalige abdijkerk van Maagdendale in Oudenaarde bouwhistorisch onderzocht (fig. 1, 2). Het onderzoek kaderde in een studie van de middeleeuwse baksteenarchitectuur in het graafschap Vlaanderen¹. De voormalige abdijkerk staat in de literatuur bekend als één van de oudste bakstenen gebouwen in de Scheldevallei tussen Doornik en Gent². De aanwezigheid van overblijfselen van de oorspronkelijke dakconstructie bood de mogelijkheid om de bouwgeschiedenis van het kerkgebouw beter te leren kennen. Het bouwhistorisch onderzoek van de resten van de oorspronkelijke middeleeuwse kap ging gepaard met een daterend dendrochronologisch onderzoek³. De onderzoeksresultaten verplichtten tot een herziening van de tot dan gangbare bouwgeschiedenis van de abdijkerk.

Van de voormalige cisterciënzerinnenabdij Maagdendale rest behalve het poortgebouw (16de-17de eeuw) en de L-vormige vleugel van het abdissenhuis (tweede helft 17de eeuw) nog de middeleeuwse abdijkerk⁴. De kerk werd eerder bestudeerd door Lukas Vandenabeele in zijn licentieverhandeling *Kunstwetenschappen*⁵. Hierin wordt melding gemaakt van de restanten van de originele dakkap die bewaard bleven in de huidige dakkap⁶. Die werd kort na de Tweede Wereldoorlog gebouwd als een nooddak, dat echter nog steeds de abdijkerk overdekt. De talrijke constructieve gebreken die recent werden vastgesteld⁷ houden verband met de kortstondig opgevatte levensduur van dit dak.

Figuur 1: locatie van de voormalige abdijkerk van Maagdendale in Oudenaarde (50° 50' 22" N, 3° 36' 18" O (WGS 84))

Figuur 2: de voormalige abdijkerk van Maagdendale gezien vanuit het westen, toestand juni 2006 (Vincent Debonne)

¹ V. Debonne, *Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 2015.

² De abdij in de inventaris van het bouwkundig erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/27222>. Beschermd als monument (besluit van 30 oktober 1963).

³ K. Haneca, *Verslag dendrochronologisch onderzoek. Dakkap van de voormalige kerk van de Abdij van Maagdendale, te Oudenaarde (prov. Oost-Vlaanderen)*, Rapporten Natuurwetenschappelijk Onderzoek VIOE 10, Brussel, 2010.

⁴ Voor de geschiedenis van de abdij, zie B. Augustyn, *Abbaye de Maagdendale, à Flobecq puis à Pamele-Audenarde*. In: *Monasticon Belge, Province de Flandre-Orientale* 7/3, Luik, 1980, 355-373.

⁵ L. Vandenabeele, *Studie van het kerkgebouw van de cisterciënzerinnenabdij van Maagdendale te Oudenaarde*, onuitgegeven licentieverhandeling Universiteit Gent, Gent, 1975.

⁶ Vandenabeele 1975, 227-247.

⁷ Monumentenwacht Oost-Vlaanderen vzw, Inspectierapport 41597/2010/B.

Abdijkerk van Maagdendale, bouwhistorisch onderzoek van de dakkap

Figuur 6: open verbinding van het verdwenen kalf op de hanenbalk van spoor 2 (10 maart 2010). Rechts ervan is een handelsmerk zichtbaar.

Figuur 7: de oorspronkelijke trekbalen en sporen (rode bolletjes) van de kruising (10 maart 2010).

Figuur 8: de vijf oorspronkelijke sporen (rode bolletjes) in het zuidtransept (10 maart 2010).

3 TELMERKEN, HANDELSMERKEN EN VLOTVERBINDINGEN

Op de onderdelen van de dakkap komen twee soorten merken voor, telmerken en handelsmerken. De telmerken zijn herkenbaar als ingekraste, op Romeinse cijfers gebaseerde cijfertekens. Ze werden tijdens de bouwwerf aangebracht door timmerlieden om de constructieve samenhang en volgorde van de verschillende onderdelen vast te leggen. De telmerken op de onderdelen van de kap boven de apsis hebben geen optellende volgorde. Dat hoeft echter niet te wijzen op een latere wijziging van de dakkap, want de houtverbindingen laten zien dat de onderdelen zich nog op hun oorspronkelijke plaats bevinden.

Behalve telmerken komen er in de dakkap ook handelsmerken voor (**fig. 6 en 9**). Die laten zich gemakkelijk onderscheiden van de telmerken. Ze zijn groter (ze beslaan de volledige zijde van het onderdeel) en bestaan uit een geheel van evenwijdige en/of kruisende rechte lijnen. Anders dan de telmerken houden deze merken geen verband met de constructie van de dakkap, maar wel met de handel en het vervoer van het bouwhout, dat veelal via de waterwegen gebeurde.

Op het zuidoostelijke spoor van de kruising en op de hanenbalk van spoor 4 in de apsis zijn vlotverbindingen zichtbaar (**fig. 10**). Ze zijn herkenbaar aan hun geheel eigen vorm: in een grote driehoekige uitsparing op de hoek van een balk is een rond gat geboord (\varnothing 5 cm). Deze doorboringen zijn de getuigen van het vloten van bouwhout over rivieren. Doorheen deze gaten werden touwen of wissel gespannen om houten balken samen te binden tot een vlot. De driehoekige uitsparingen dienden om het afschuren van de touwen tegen de scherpe hoeken van de balken te voorkomen. Uit de aanwezigheid van vlotverbindingen blijkt dat het hout van de kap via een waterweg de bouwwerf heeft bereikt, in dit geval de Schelde. Deze observatie is in overeenstemming met de dendrochronologische analyse, die de Maasvallei aanduidt als het meest waarschijnlijke herkomstgebied van het eikenhout in de kap⁸. Het bouwhout voor de kap van de abdijkerk van

⁸ Haneca 2010.

Maagdendale werd dus niet betrokken uit de bossen in het Vlaams-Henegouwse grensgebied, en ook niet uit de bossen in de Scheldevallei ten zuiden van Doornik. Het Maaslandse eikenhout heeft Oudenaarde wellicht bereikt via Dordrecht in Holland. Deze stad was in de middeleeuwen de draaischijf van de houthandel tussen het Maasland en Vlaanderen.

Figuur 9: handelsmerk op één van de sporen in het zuidtransept (10 maart 2010).

Figuur 10: vlotverbindingen in de hanenbalk van spoor 4 boven de apsis (10 maart 2010).

4 VELDATA VAN HET HOUT EN BOUWGESCHIEDENIS VAN DE ABDIJKERK

Uit het dendrochronologisch onderzoek blijkt dat de veldata van het hout uit de apsis, de kruising en het zuidtransept zich in hetzelfde tijdsinterval situeren⁹. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat de onderzochte stukken hout behoren tot één enkele bouwphase, wat de globale veldatum voor de houten van de dakkap plaatst tussen 1292 en 1309.

Tot nu werden het koor en het transept en het schip beschouwd als afzonderlijke bouwfasen, omwille van het verschil in de gebruikte bouwmaterialen. Het volledig in Doornikse kalksteen opgetrokken koor zou zijn gebouwd in de eerste helft van de 13de eeuw, kort nadat de kloostergemeenschap in 1233 was verhuisd van de eerste vestiging in Aubecq (Flobecq/Vloesberg) naar haar definitieve stek op de Ham in Pamele. Het transept en het schip, bestaande uit een parement in Doornikse kalksteen op een bakstenen kern, zouden na 1250 zijn aangevat en zeker voltooid zijn geweest vóór 1300.

De dendrochronologische dateringen tonen echter aan dat, ondanks het verschil in materiaalgebruik, koor en transept gelijktijdig of zeer kort na elkaar werden gebouwd, en wel omstreeks 1300. De bouw van het schip, dat net als het transept wordt gekenmerkt door een gecombineerd gebruik van Doornikse kalksteen en baksteen, kan hier onmiddellijk op zijn gevolgd. De bouw van de abdijkerk

⁹ Haneca 2010.

